

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl : 1970

Cilt : XVIII

Yayın Komisyonu:

Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY (*Dekan*)
Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN
Prof. Dr. İ. A. ÇUBUKÇU
Doç. Dr. İ. CERRAHOĞLU
Doç. Dr. M. HATİBOĞLU
Doç. Dr. Hüseyin ATAY

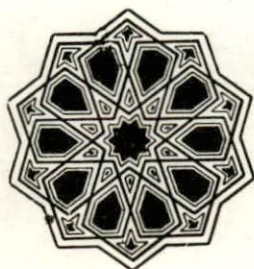
Yıl : 1970

Cilt : XVIII

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

YIL : XVII

YIL : 1970

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - ANKARA 1972

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Kur'an ve Hadis'te Aile Planlaması</i>	1
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>Sufyân b.Sa'id es-Sevri ve Tefsiri</i>	23
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Ebi Hâtim ve Tefsiri</i>	35
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Bergson'da Şuur Halleri ve Zaman</i>	47
Prof. Dr. İbrahim Agâh ÇUBUKÇU, <i>İbahilik ve Batınilik</i>	67
Doç. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Allah'ın Halifesi : İnsan</i>	71
J. SCHACHT, "Peygamberin Sünneti" Tabiri Hakkında (çev. Mehmet S. HATİBOĞLU)	81
Dr. Süleyman ATEŞ, <i>Üç Müfessir Bir Tefsir</i>	85
Dr. Abdülkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı</i>	105
Osman KESKİOĞLU, <i>Muhammed Abduh</i>	109
M. Turhan ÖZDEMİR, <i>Goethe'nin Şiirinde Hz. Muhammed</i>	137
Prof. Dr. Fuad KÖPRÜLÜ, <i>İslâm Şüfi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Te'siri</i> (çev. Yaşar ALTAN)	141
Dr. Halil CERR, <i>Farabî Füsüs'ül Hikem'in Yazarımıdır</i> (çev. Kifayet ÖZAYDIN)	153
William P. ALSTON, <i>Din</i> (çev. Günay TÜMER)	163
Muhammed KAFAFİ, Ph. D., <i>Abû Sa'id Muhammad B.Sa'id Al-Kalhâti'ye Göre Hâriciliğin Doğuşu</i> (çev. Ethem Ruhi FIĞLALI)	177
Claude CAHEN, <i>Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Diğerleri</i> (çev. İsmet KAYAOĞLU)	193
 <u>Kitap Tanıtma :</u>	
<i>Mukârenetu'l-Edyân</i> , (Günay TÜMER)	203
<i>Bibliyografya</i> , (Dr. Abdülkadir ŞENER)	223
<i>Tabiat'ud-Da'vet-il-Abbasiyye</i> , (Mustafa FAYDA)	227

SÜFYÂN b. SA'İD es-SEVRÎ ve TEFSİRÎ

Doç. Dr. İSMÂİL CERRAHOĞLU

Hayatı :

Etbâu't-Tâbiin devrinin en mühim şahsiyetlerinden olan Süfyân b. Said b. Mesrûk es-Sevrî, hicretin 97/715 senesinde Süleymân b. Abdilmelik'in hilafetinde doğduğu görüşü ilim ehlinece muteber addedilir.¹ Onun 95/713, 96/714 senelerinde doğmuş olduğunu gösteren haberlere de rastlanılır.² Künyesi Ebû Abdillâh'dır. Babası, Küfenin sikâ muhaddislerinden olan Sa'îd b. Mesrûk'tur. Annesinin de zühd ve takva sahibi bir kadın olduğu söylenir.

Süfyân es-Sevrî, Babası Sa'îd b. Mesrûk'tan, Ebû İshâk es-Sebî'î, Amr b. Murre, Mansûr b. el-Mu'temer, Seleme b. Küheyl, Habîb b. Ebî Sâbit, Eyyûb es-Sahtiyânî, Âsım el-Ahvel, Amr b. Dinâr, Abdul-Melik b. 'Umeyr, Ebû Hasîn, el-A'meş, İsmâil b. Ebî Hâlid, Huseyn b. Abdirrahmân, Yûnus b. 'Ubeyd, Süleymân et-Teymî, Abdullah b. Dinar, Ebu'z-Zinâd, Sâlih mevlâ et-Tev'eme, Suheyl b. Ebî Sâlih ve daha pek çok zevattan ilim aldı.³ Aldığı ilimleri hazmedip onları işlemesini iyi bilen es-Sevrî, zamanının beş müctehid imâmından biri olmuştur. İslâm âleminde şöhreti yayılmış, hadis, fıkıh öğrenmek isteyenler onun etrafına toplanmaya başlamışlardı. Yetiştirdiği talebeleri arasında, Şu'be, İmâm Mâlik b. Enes, Yahya b. Sa'îd el-Kattân, el-Evzâ'î, İbnu'l-Mubarek ve Süfyân b. 'Uyeyne gibi zevât şöhrete ulaşmışlardı. Ondan, sayılamıyacak kadar çok kimse rivayette bulunmuştur. Şeyhleri olan, Ca'fer b. Burkân, Hasîf b. Abdirrahmân, ve İbn İshâk ondan hadis rivayet etmişlerdir. Kendi akranı olan, Ebân b. Tağleb, Şu'be, Zâide, el-Evzâi,

1 Tabakâtu İbn Sa'd (Leiden) VI. 258; et-Târihu'l-Kebîr II₂. 93; Târihu Bağdâd IX. 172; el-Maârif, s. 218; el-Fihrist, s. 315; Tezkiretu'l-Huffâz, I. 206; Tehzibu't-Tehzib, IV. 114; Câyetu'n-Nihâye fi tabakâti'l-Kurra, I. 308; İslam Ansiklopedisi, Süfyân es-Sevrî mad.

2 Bkz. Târihu Bağdâd, IX. 171-172; Vefeyâtu'l-A'yân, II. 128.

3 İlim aldığı zevât için bkz. et-Târihu'l-Kebîr, II₂. 93-94; Târihu Bağdâd, IX. 152; el-Cerh ve't-Ta'dîl, II₂. 222; Tezkiretu'l-Huffâz, I. 204; Vefeyât, II. 127; Tehzibu't-Tehzib, IV. 112; Şezerâtu'z-Zehab, I. 250.

Mâlik, Züheyr b. Muâviye ve Mis'âr gibi meşhûr zevât onun talebesi addolunurlar.¹

İslâm ilim âleminde iyi bir mevkii olan Süfyân es-Sevri'nin biraz da ilmi yönü hakkında denilenleri dinleyelim. İbn Sa'd, İbn Ebî Hâtim, el-Hatîb el-Bağdâdî, ez-Zehabî ve İbn Hacer gibi cerh ve ta'dilciler, eserlerinde onun hakkında şu rivayetleri naklederler. Şu'be, İbn Uyeyne, Ebû Âsım, İbn Ma'în ve diğerleri "hadis ilminin Emîru'l-Mü'minini Süfyândır",² İbnü'l-Mubârek'te onun hakkında "1100 şeyhten hadis yazdığını, bunlar arasında Süfyândan daha faziletli bir kimseden yazmadığını",³ İbn Uyeyne de "Zamanında İbn Abbasa, zamanında eş-Şa'biye ve yine zamanında es-Sevriye ulaşan olmadı",⁴ Yahya b. Saîd el-Kattân "Süfyân her şeyde Mâlikten daha üstündür",⁵ Ebû Hanîfe de onun hakkında "eğer Süfyân es-sevri tâbiûndan olsaydı, onlar arasında mühim bir yeri olurdu",⁶ keza İsmâil b. İbrâhime, Şu'be ve Süfyânın ilminden sorulduğunda, cevaben "Süfyânın ilmi yanında, Şu'benin ilmi bahis konusu olamaz, ancak onun ilmi, denizdeki köpük mesâbesindedir",⁷ İmâm Mâlik'te "Irak bize mal ve zenginlik yönünden üstün durumda idi, Süfyânın zühûrundan itibâren ilimde de bize üstün gelmeye başladı"⁸ demektedirler. Süfyana yöneltilen tek serzeniş, onun tedlis ile itham edilmesidir.⁹

Müellifimiz es-Sevri bütün muhaddislerce sika addedilmiştir. Kendisi müthiş bir hıfz kabiliyetine mâlikti. Bununla beraber o, ezberden sahib oldukları hadis hazinesini yazı ile ilk tesbit edenlerdendir.¹⁰ İmâm ve din âlimi olan Süfyân, sikağhı, hıfzı, vera'ı ve zühdü ile tanınmıştır. O, arkadaşları arasında fıkıhda, kıyasda tevâfuk etmiş, rey ve içtihad sahibi olmakla ün

1 Tehzibu't-Tehzib, IV. 112.

2 Tezkiretu'l-Huffâz, I. 204; Hilyetu'l-Evliyâ, VI. 356; Târihu Bağdâd, IX. 164; el-Cerh ve't-Ta'dil, II. 225; Takdimetu'l-Cerh, s. 119; Tehzibu't-Tehzib, IV. 113; Şezerâtu'z-Zehab, I. 250; el-A'lâm, II. 158.

3 Târihu Bağdâd, IX. 156; Tezkiretu'l-Huffâz, I. 204; Tehzibu't-Tehzib, IV. 113; Şezerâtu'z-Zehab, I. 250.

4 Takdimetu'l-Cerh, s. 119; Târihu Bağdâd, IX. 153; Hilyetu'l-Evliya, VI. 356; Vefeyât, II. 127.

5 Takdimetu'l-Cerh, s. 57; Târihu Bağdâd, IX. 164; Tezkiretu'l-Huffâz, I. 204; Tehzibu't-Tehzib, IV. 113; Şezerâtu'z-Zehab, I. 250.

6 Târihu Bağdâd, IX. 169.

7 Tefsiru's-Sevri, Mukaddime, s. 13.

8 Tezkiretu'l-Huffâz, I. 206; Tehzibu't-Tehzib, IV. 115.

9 Mizânu'l-İtidâl, II. 169, (Bu hususu İ. Goldziher (Mezâhib, s. 103) et-Taberinin tefsirine (Tefsiru't-Taberi, XXII. 114, Mısır 1373/1954) dayanarak isbat etmeye çalışır.

10 İslâm Ansiklopedisi (Süfyân mad.); Tabakâtu's-Sofiyye, s. 123.

kazanmıştı. Kurduğu fikhî mezheb hierî V. ci asra kadar devam etmişti. Cüneyd el-Bağdâdi, Ebû Sâlih Hamdûn b. Ahmed el-Kassâr en-Neysâbüri ve Dinever şehrinden bir gurubun onun mezhebinde olduğu söylenir.¹ Onun fikhîdaki değerini fakihlerin sözlerine bırakalım. el-Firyâbi, İbn Uyeyneye fikhî bir mesele arzeder, İbn Uyeyne de ona görüşünü açıklar. Bunun üzerine el-Firyâbi "es-Sevrî bu görüşün hilafınadır" deyince, İbn Uyeyne "senin gözlerin Süfyân gibisini aslâ görmedi" demişti.² Yine Süfyân İbn Uyeyne "helâl ve harâm hususunda, Süfyân es-Sevrî'den daha âlim bir kimse görmediğini" söylemektedir.³ el-Evzâi'de "bana şu ümmet için birini seç deselerdi, muhakkak ki, Süfyan es-Sevriyi seçerdim" demektedir.⁴ es-Sevrinin ve muakiblerinin telif ettikleri fikhî eserler halen elimizde mevcûd değildir. Onun fikhî görüşleri Hanefî ve Şafiilere âit eserlerde zikredilmiştir.

Süfyân es-Sevrinin akidesi hususunda tarihçiler ihtilaf etmişlerdir. İbn Kuteybe, İbn Rüste, onu şîadan addederler.⁵ İbnü'n-Nedim ise, onun Zeydi olduğunu söyler.⁶ et-Taberî de, o bidayette şîi idi, hadis taleb etmek için Basraya gittiğinde, İbn Avn ve Eyyûb'a mülâki oldu, şîa'yı terk edip, ehli sünnete sülûk etti demektedir.⁷ et-Taberinin bu sözünü, şu hikâye teyid eder: Bir defa Süfyana, Hazreti Osmân ve Hazreti Ali hakkında sorulduğunda, cevaben "Basralılar Osmanı, Kûfeliler de Ali'yi tafdil ediyorlar" dedi. Ona ya sen hangisini tafdil ediyorsun denildiğinde "Ben Kûfeli bir şahısım" demişti⁸, Malumdur ki, Kûfeliler tamamen Alinin şîâsî idiler. O günkü şîa sadece Alinin, Osmana tafdili meselesine inhisar etmekte idi. es-Sevrî'de Kûfede oturduğuna göre bu fikri savunacağı tabiidir. Bu sebepten tarih kitaplarında, o şîi veya zeydi idi şeklindeki ibarelere rastlamak gayrı tabi bir şey değildir. Acaba et-Taberinin iddia ettiği gibi, es-Sevrî, şîalığını Basraya geldikten sonra terk etmişmidir? Cevabımız evet olacaktır. Çünkü, usûl ve furûa dâir fikirleri, kitabdan kitaba, rivayetten rivayete tevatüren intikal eden görüşleri, ehli sünnet görüşüyle aynıdır. O, "Kur'ân Allahın Kelâmıdır ve gayrı mahluktur. Bir kimse bunun aksini dese kâfir olur. İmân, söz, amel ve niyettir. O artar

1 Vefeyât, II. 127; Şezerât, I. 251;

2 Târihu Bağdâd, IX. 156.

3 el-Cerh II, 223.

4 el-Cerh, II, 224; Hilyetu'l-Evliya, VI. 358.

5 Tefsiru's-Sevrî, Mukaddime, s. 16.

6 Fihristu İbn Nedim, s. 253.

7 Tefsiru's-Sevrî, Mukaddime, s. 16.

8 Aynı yer.

ve noksanlaşır"¹ der ve ilk iki halifenin, Aliye rüchaniyetini kabul eder. Sünniler ile şîâ arasındaki ihtilaflı mevzuların hemen hemen hepsi onun tarafından sünni manada hal ve fasledilmiştir.² Ahmed b. Hanbel'in beyanına göre, birisi Süfyana" bana ulaşan habere göre, sen Osmana buğzediyormuşsun? der. Süfyan bu suale dehşetle, Allaha yemin ederim ki Osmana da Muaviyeyede buğzetmiyorum" diye cevap verir.³ Süfyân, imân yalnız tasdikten ibarettir deyen Mürcieye buğzeder. Hatta ona, ölen bir mürcie hakkında, cenaze namazı kılınacak mı diye sorulmuş, o da imtina etmişti. Yine başka bir haberde, Onun, bir mürcienin cenaze namazında bulunmayı reddettiği anlatılır.⁴ O, son derece zühd ve takva sahibi bir insandı. Kuteybe b. Saîd "es-Sevri olmasaydı muhakkak vera ölürdü"⁵ demek suretiyle, onun zühd ve takva yönünü belirtmektedir. Kendisine Kûfe kadılığı teklif edilmiş de, kahr ve cebr üzerine bina edilmiş bir hükümette vazife kabul etmek istemediğinden, reddetmişti. Ticaretle meşgul olup hayatını kazanmakta idi.

Kur'âna dâir geniş bilgisi olan Süfyân es-Sevri asrının en büyük müfessirlerinden addedilir. Mushafı eline alır bir âyeti tefsir etmedikçe diğerine geçmezdi ve "bana menâsik ve Kur'andan sorun, zira ben bu iki ilimde de bilgi sahibiyim" derdi.⁶ Kur'ân hakkında rey ile konuşmaz, Peygamber, sahabe ve tâbiûnun görüşlerine uyardı. Zira kendisi Hazreti Peygamberin "Kurani rey ile tefsir eden, ateşte oturacak yerine hazırlansın"⁷ haberini nakletmekte idi. Yine eş-Şa'biden naklen" Hazreti Peygamber hakkında yalan söyleyen, Kur'ân hakkında yalan söyleyenden, bana daha muhabbetlidir. Çünkü o, Kur'ânı yalanlarken Allahı yalanlamış olur" derdi.⁸ O daha ziyade Kur'ânın müşkil olan âyetlerini tefsir ederdi. İbn Abbasdan rivayetle "Kur'ân tefsiri dört vecihdir: Birincisi, âlimlerin bileceği tefsir, 2. cisi, arapların bileceği tefsir, 3. cüsü, cehaleti dolayısıyla özür dilenemeyecek tefsir ki, bunlar helal ve haram hükümleridir. 4. cüsü, Allaktan başka tevilini kimsenin bilemeyeceği tefsir ki, bu hususta ilmî olduğunu iddia eden kimse, bilinki muhakkak yalancıdır"⁹.

1 Bkz. : سفیان عن رجل عن مجاهد في قول الله : « فزادهم إيماناً » قال : الإیمان يزيد وينقص : (Tefsiru's - Sevri, s. 41.)

2 Tezkiretu'l-Huffâz, I. 206; İslâm Ansiklopedisi (Süfyân mad.).

3 Ahmed b. Hanbel, Kitabu'l-İlel, I. 237.

4 Tabakâtu İbn Sa'd, VI. 252; İslâm Ansiklopedisi (Süfyân mad.).

5 Tarihu Bağdâd, IX. 162.

6 el-Cerh Ve't-Ta'dil, II, 224; Takdimetu'l-Cerh, s. 116.

7 Sahihu Tirmizi-Şerhu İbni'l-Arabi-XI. 67-68; Musned, I. 269.

8 Tefsiru's-Sevri, mukaddime, s. 16.

9 Aynı yer.

es-Sevrî, bir sûreyi evvelinden başlayıp nihayetine kadar tefsir etmekten hoşlanmaz, tefsire muhtaç olan yerleri de kelime kelime tefsir ederdi.¹ Kendisi, tefsiri şu dört kişiden almayı tavsiye ederdi: Saïd b. Cübeyr, Mücâhid, İkrime, ve ed-Dahhâk. Mücâhide itimadı hepsinden fazla idi ve bu hususta "Sana Mücâhidden tefsir geldi ise, o sana yeter derdi². Hallâd" Süfyan, Hamza b. Habîb'e Kur'anı dört kerre okuduğunu söyler³ Abdurrazzâkı'n beyanına göre, es-sevrî" her gece bir cüz Kur'an ve bir cüz'de hadis okumayı vazife edinmişti. Kur'ândan bir cüz'ü okur, sonra yatağı üzerine oturur, hadisten de bir cüz'ü okurdu ve sonra uyurdu"⁴ Abdurrahman b. Mehdi de "Süfyan mushafı alır, âyeti tefsir etmeden geçmezdi"⁵ demektedir.

es-Sevrî, hac farızası için Mekkeye geldiğinde, hükümeti tenkid etmiş, bunun neticesi olarak hapsedilmişti. Sonra Basraya gelerek, Yahya b. Saïd el-Kattân'ın yanına yerleşmişti.⁶ Müellifimiz, İbn Sa'd, el-Buhâri, Ahmed b. Hanbel, et-Taberi, el-Mes'udî, el-Hatîb, İbnu'n-Nedîm, İbnu'l-Cevzi, İbnu'l-Esîr, İbn Hallikân, ez-Zehebî ve İbn Hacer gibi zevâtın ittifakla vermiş olduğu 161/777-778 senesi Şaban ayında-64 yaşında iken, el-Mehdinin hilafetinde-vefat etmiştir.

Eserleri :

Ömrünün büyük bir kısmını Kûfede geçiren Süfyan es-Sevrinin, bu şehirden ayrılış tarihi yukarıda zikrettiğimiz kaynakların beyanına göre çok çeşitlidir. 150 tarihinden 155 tarihine kadar muhtelif tarihler zikredilir. Kitablarının ekserisini hatta hepsini Kûfede tasnif etmiş olması mümkündür. İdareciler tarafından takib olunduğundan eserleri talebeleri tarafından gizlendiği söylenir. Hatta müellifimiz, talebesi olan Ammâr b. Seyf'e kitablarını imha etmesini ve yakmasını söylediği, zikredilir⁷. Buna rağmen, onun tahribe uğramadığı sanılan bazı eserlerinden, kaynaklar bahsetmektedirler.

1 Takdimetu'l-Cerh, s. 79.

2 Tefsiru's-Sevrî, mukaddime, s. 16.

3 Gâyetu'n-Nihaye fi Tabakâti'l-Kurra, I. 308.

4 Takdimetu'l-Cerh, s. 116.

5 Aynı yer.

6 İslâm Ansiklopedisi (Süfyan mad.).

7 el-Maârif, s. 218; Fihrist, s. 315; Takdimetu'l-Cerh, s. 116, (bu zâtn ismi maarifde, Ammâre b. Yusuf olarak geçer).

- a) (الجامع الكبير في الفقه والاختلاف) el-Câmiu'l-Kebîr fi'l-Fıkhi ve'l-İhtilâf¹: Hadis mecrasında ceryan eden bir eserdir.
- b) (الجامع الصغير) el-Câmiu's-Sagîr²:
- c) (كتاب الفرائض) Kitâbu'l-Ferâiz³:
- d) (كتاب آداب سفیان الثوري) Kitâbu Âdâbi Süfyân es-Sevri⁴:
- e) (رسالة الى عباد بن عباد) Risâletun ilâ Abbâd b. Abbâd⁵:
- f) (كتاب التفسير) Kitâbu't-Tefsîr⁶: Kâtib Çelebi onun tefsirini, es-Sa'lebi'den naklen eserine kaydetmiştir.

Tefsiri:

Kaynakların bahsettiği Süfyân es-sevrinin Kur'ânı Kerim tefsiri, Hindistanın Rampor şehrinde bulunarak 1385/1965 senesinde bir cild halinde tab edilmiştir. Eserin mukaddimesinde belirtildiğine göre, eser kûfiye yakın bir nesihle yazılmış bu nüshanın hicri III. cü asra âit olduğu tahmin edilmektedir. Bu tefsir, es-Sevrinin talebesi Ebû Huzeyfe Musâ b. Mes'ud en-Nehdî el-Basri (Ö. 220/835) veya (226/841) tarafından nakledilmiştir. Şunu da hatırlatalım ki, bu zât, el-Buhâri, et-Tirmizi, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin râvilerindedir.

Bu zâtın elimizde bir tefsiri olduğuna göre, bundan çıkaracağımız delillerle, onun tefsirdeki üsûlünü ortaya çıkarmaya çalışacağız. İlk devir tefsirlerinde, Kur'an âyetlerinin sıra ile tefsir edilmediğini müteaddid defalar zikretmiştik.

1 Fihrist, s. 315; Esmâu'l-Müellifin, I. 387; el-A'lâm, III. 158; Mu'cemu'l-Müellifin, IV. 234; İslâm Ansiklopedisi (Süfyân mad.); ayrıca Ebû Bekr b. Halife, Fehrese (s. 136-137) adlı eserinde, Süfyânın Endülüse kadar ulaşan bazı eserlerinin isnadlarını verir.

2 Fihrist, s. 315; Esmâu'l-Müellifin, I. 387; el-A'lâm, III. 158; Mu'cemu'l-Müellifin, IV. 234; İslâm Ansiklope. Süfyân mad.)

3 Fihrist, s. 315; Esmâu'l-Müellifin, I. 387; el-A'lâm, III. 158; Mu'cemu'l-müellifin, IV. 234.

4 Fehrese, s. 275.

5 Fihrist, s. 315; Esmâu'l-Müellifin, I. 387; Mu'cemu'l-Müellifin, IV. 234.

6 Keşfu'z-Zunûn, I. 444; Tehzibu't-Tehzib, IV. 159; Tefsiru's-Sevri, Mukaddime, s. 33-40.

Müellifimiz de, âyetleri tam bir sıra ile takib etmemiş ekserisini atlamıştır. Süreler Hazreti Osmanın mushafındaki tertibdedir. Rivayetlerin ekserisi Mekke müfessirlerden gelmektedir. Bu haberler arasında Hazreti Peygambere kadar yükselen merfu isnadlara rastlanılır. Mesela:

1 - سفیان عن عبدالله بن دينار عن ابن عمر قال ، قال رسول الله صلى الله وسلم : مفاتيح الغيب خمس لا يعلمهن الا الله عز وجل - لا يعلم متى الساعة ، ولا يعلم ما تفيض الأرحام . ولا يعلم ما في غدٍ ، ولا يعلم نفسا باى أرض تموت الا الله ولا يعلم احد متى ينزل الغيث إلا الله .⁽¹⁾

2 - سفیان عن الأعمش عن أبي سفیان عن جابر بن عبد الله قال ، قال رسول الله صلى الله وسلم يبعث كل عبد على ما مات عليه : المؤمن على إيمانه و الكافر على كفره .⁽²⁾

3 - سفیان عن أسامة بن زيد عن صالح بن كيسان عن عقبة بن عامر عن النبي صلى الله وسلم : « وَأَعِدُّوا لَهُمْ ما استطعتم من قوةٍ »⁽³⁾ قال : الرى .⁽⁴⁾

Süfyân es-Sevri'nin bu tefsirinde Ebû Bekr, Omer, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes'ud, İbn Abbas, Ubeyy b. Ka'b, İbn Omer, Enes b. Mâlik, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ebû Hureyre, Câbir b. Abdillâh ve daha pek çok sahabeye ulaşan mevkûf rivayetler mevcuttur:

1 - سفیان عن عبد الملك بن أبي سليمان عن مجاهد قال ، قال عمر بن الخطاب للنبي صلى الله وسلم : « لو اتخذنا من مقام إبراهيم مصلى » فانزل الله جل وعز « وَاَتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى »⁽⁵⁾ ⁽⁶⁾

1 Tefsiru's-Sevri, s. 199.

2 Aynı eser, s. 70.

3 el-Enfâl. 60.

4 Tefsiru's-Sevri, s. 78.

5 el-Bakara. 125.

6 Tefsiru's-Sevri, s. 9.

2 - سفیان عن الكلبي عن أبي صالح عن ابن عباس قال ، اخرشئى نزل من القرآن « وَاَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ (1) ... » (2)

Tefsirdeki rivayetlerin ekserisi Maktu'dur. Onlar da, Mücâhid', 'İkrime, Saïd b. Cübeyr, eş-Şa'bî, es-Süddî, Atâ, Tâvus, Saïd b. el-Musayyib, Şureyh, el-Hasan el-Basri, ed-Dahhâk b. Müzâhim, Alkame, Habîb b. Ebî sâbit, Kâsım b. Muhammed, Mesrûk, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî ve diğer bir çok zevâtтан gelmektedir.

1 - سفیان عن ابن أبي نجيح عن مجاهد (3)

2 - سفیان عن يحيى بن سعيد عن سعيد بن المسيب ... (4)

3 - سفیان عن بيان عن الشعبي (5)

Yine aynı tefsirde, pek çok haberin doğrudan doğru Süfyandan geldiği görülmekte ise de, tefsirin nâşiri tarafından yapılan karşılaştırmalar neticesinde, bunların süfyanın şahsi görüşleri olmadığı ve ekserisinin Mücâhid ve diğer tâbiilerden gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Keza yine bazı isnadlarda isimleri kat'i olarak bilinmeyen " عن رجل " şeklinde formüle edilerek zikredilen rivayetler de mevcuttur.

1 - قال سفیان ، نزلت اربع آيات من اول البقرة فى نعت المؤمنین وثلث

آيات فى نعت الكافرين وثلث عشرة اية فى نعت المنافقين. (6)

2 - سفیان فى قول الله جل وعز « وَقَوِّدُهَا النَّاسَ وَالْحِجَارَةَ » قال

حجارة من كبريت. (7)

3 - سفیان فى قوله « وَاَتُوا بِهِ مُمَّتَشَابَهًا » قال « مُمَّتَشَابَهَا » لونه واحد

مختلف طعمه. (8)

1 el-Bakara, 281.

2 Tefsiru's-Sevri, s. 33.

3 Aynı eser, s. 2.

4 Aynı eser, s. 11.

5 Aynı eser, s. 57.

6 Tefsiru's-Sevri, s. 1.

7 Aynı eser, s. 2.

8 Aynı yer.

1 — سفیان عن رجل عن مجاهد (1)

2 — سفیان عن سالم بن أبي حفصة عن رجل عن ابن عباس قال (2)

3 — سفیان عن رجل عن مجاهد في قول الله (3)

Bu tefsirde görülen diğer özelliklerden biri de, Hazreti Peygamberin ismi geçtiği zaman, ona salat ve selâm için formüle edilen tabir “صلى الله سلم” şeklindedir. Bu tefsirde arab dilinin filolojik inceliklerine dayanan lugat, kıraât, tefsir gibi hususlar yanında, fıkıh, sebebi nüzûl, nesh, gibi hususlara da bol bol rastlanılır. Bunları da eserden alacağımız örneklerle değerlendirmeye çalışalım.

Lûgavi yönü:

1 — قال سفیان في قوله « بَقْرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا » (4) ناصع.

المبالغ في الصفرة. (5)

2 — قال سفیان في قوله « مُسَلَّمَةٌ لِأَشِيدَةٍ فِيهَا » (6) قال ، ليس فيها

لون ولا أثر. (7)

3 — قال سفیان في قوله عز وجل « البأساءِ » الفقر « والضراءِ » المضرة

« وحينَ البأسِ » (8) القتال . (9)

1 Tefsiru's-Sevri, s. 10.

2 Tefsiru's-Sevri, s. 3.

3 Ayn eser, s. 41.

4 el-Bakara. 69.

5 Tefsiru's-Sevri, s. 6.

6 el-Bakara. 71.

7 Tefsiru's-Sevri, s. 6.

8 el-Bakara. 177.

9 Tefsiru's-Sevri, s. 15.

Tefsiri yönü:

- 1 - سفیان عن أبي الهيثم عن سعيد بن جبیر فی قوله جل وعز « أَوْ كَصِيبٍ مِّنَ السَّمَاءِ » (1) قال ، السحاب فيه المطر. (2)
- 2 - سفیان عن رجل عن الحسن فی قول الله جل وعز « رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً » (3) قال الرزق الطيب والعمل النافع فی الدنيا « وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً » الى الجنة. (4)
- 3 - سفیان عن جعفر عن سعيد بن جبیر فی قوله جل وعز « وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ » (5) قال : علمه . (6)

Kıraat Yönü:

- 1 - قال سفیان ، كان اصحاب عبد الله يقرؤونها « فَأَزَلَّهُمَا الشَّيَاطِينُ » (7) (8)
- 2 - سفیان فی قراءة عبد الله فی قول الله جل وعز « اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَبِالصَّلَاةِ » (9) (10)
- 3 - قال سفیان ، اختلفوا فی هذه الآية « اِنَّ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ » (11) قال زيد بن ثابت « التابوه » وقال سعيد بن العاص « مانعرف التابوه - انما هو التابوت » (12)

1 el-Bakara. 19.
 2 Tefsiru's-Sevri, s. 1.
 3 el-Bakara. 201.
 4 Tefsiru's-Sevri, s. 25.
 5 el-Bakara. 255.
 6 Tefsiru's-Sevri, s. 31.
 7 el-Bakara. 36.
 8 Tefsiru's-Sevri, s. 4.
 9 el-Bakara. 45.
 10 Tefsiru's-Sevri, s. 5.
 11 el-Bakara. 248.
 12 Tefsiru's-Sevri, s. 30.

Sebehi nüzûl:

1 - سفیان عن عبدالمکک بن أبی سلیمان عن مجاهد قال ، قال عمر بن الخطاب للنبی صلی الله صلی الله سلم : لو اتخذنا من مقام ابراهیم مصلی « فانزل الله جل وعز » واتخذوا من مقام ابراهیم مصلی « (1) (2)

2 - قال سفیان ، كانوا اذا ناموا لم یأكلوا ولم یقربوا النساء ، فنزلت فی عمر رضی الله عنه « أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ . هُنَّ لِبَاسٍ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ . عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ » (3) تظلمون انفسكم . (4)

3 - سفیان عن عطاء بن السائب عن أبی عبدالرحمن السلمی أن رجلاً من الأنصار صنع طعاماً . فدعا علیاً وعبدالرحمن بن عوف وناساً من اصحاب النبی صلی الله سلم . فسقاهم الخمر . فلما حضرت المغرب . قدموا علیاً . فقرأ « قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ » فخلط فیها . فانزل الله تعالی « يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ » (5) (6)

Nesh yönü:

1 - سفیان عن سلمة بن نبط أو جویبر عن الضحاک فی قوله : « هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ » (7) قال الناسخ « وَأَخْرَجَ مُتَشَابِهَاتٌ » قال : المنسوخ . (8)

1 el-Bakara. 125.

2 Tefsiru's-Sevri, s. 9.

3 el-Bakara. 187.

4 Tefsiru's-Sevri, s. 17-18.

5 en-Nisa. 43.

6 Tefsiru's-Sevri, s. 54.

7 Âlû İmrân. 7.

8 Tefsiru's-Sevri, s. 34.

2 - سفیان عن بیان عن الشعبي قال ، لم ينسخ من آئمة غير اية واحدة
 « يا ايها الذين آمنوا لاتجلبوا شعائر الله ولاالشهرا الحرام » (1) نسختها
 « اقتلوا المشركين حيث وجدتموهم » (2)

Fıkıh Yönü:

1 - سفیان عن عبدالرحمن بن حرمة عن سعيد في قول الله جل وعز
 « و على الذين يطبقونه فدية » (3) قال الشيخ الكبير الذي يصوم فيعجز
 والحامل ان يشتد عليها الصوم ، يطعمان لكل يوم مسكيناً . (4)

2 - سفیان عن ابن أبي نجیح عن مجاهد « ولا تتبدلوا الخيث
 بالطيب » (5) قال الحلال بالحرام . (6)

3 - سفیان عن ليث عن مجاهد « إن الصلاة كانت على المؤمنين
 كتاباً موقوتاً » (7) قال ، مفروضاً . (8)

Tavsifini ve müellifinin usûlünü tanıtmaya çalıştığımız bu eserde, nakiller tevilsiz ve saf bir şekilde gelmektedir. Bu tefsir, zamanının temiz ve sâf anlayışını aynen aksettirmesi bakımından mühimdir. Onda isrâiliyatla ilgili haberlere rastlanmadığı gibi, şiirle istişhad gibi bir hususada tesadüf edilmektedir. Şiilik ve Zeydilikle itham edilmesine rağmen, eserinde bu hususları teyid edecek hiç bir iz görülmez. İlk devirdeki tefsir anlayışını, lisan inceliklerinden ziyade, Allahın muradının ve mananın hâkim oluşunu müşahede ettiğimiz bu tefsir, tefsirle ve onun tarihi ile meşgûl olanlar için en mühim kaynaklardan biridir.

1 el-Mâide. 2.

2 Tefsiru's-Sevri, s. 57.

3 el-Bakara. 184.

4 Tefsiru's-Sevri, s. 16.

5 en-Nisâ. 2.

6 Tefsiru's-Sevri, s. 43.

7 Âlû İmrân. 102.

8 Tefsiru's-Sevri, s. 55.